

ב"ה ר"ח אייר ה'תשע"ב

מדינת ישראל – פרויקט השינוי הגדול

מדינת ישראל היא בלא ספק השינוי הגדול ביותר שנוצר בחיי היהודים זה אלפיים שנות. שינויים אלו שיש בהן תמורות במסורת, ערעור על העולם הישן, פתיחת תקווה וסיכונים לעולם חדש - ראויים לתשומת לבנו. ננסה לקחת את המהפכה הגדולה לפרוט אחדות מפרוטותיה. מה טיבו של השינוי התודעתי שמחשבות היהודים צריכות לעבור כדי להגיע למדינה ולעכלה?

1. השינוי התיאולוגי

נפתח בשינוי התפיסה התיאולוגית. נאחז בשאלה אחת וננסה לראות ממנה את הכלל.

הרב משולם ראטה בתשובתו לשאלת חגיגת יום העצמאות נדרש לשאלה למה לסמן את היום דווקא בה' באייר וכך הוא כותב:

הרב משולם ראטה (1875 - 1962) רב שפעל באוקראינה, רומניה וישראל, חבר מועצת הרבנות הראשית לישראל בעת קום מדינת ישראל ומחבר הספר "קול מבשר". נחשב אחד מגדולי הרבנים בתקופתו אצל רובו של הציבור

שו"ת קול מבשר חלק א סימן כא

ויפה כיוונו המנהיגים שקבעו את היום הזה דווקא, אשר בו היה עיקר הנס שיצאנו מעבדות לחירות ע"י הכרזת העצמאות, ואלמלא נעשית ההכרזה באותו היום והיתה נדחית ליום אחר אז היינו מאחרים את המועד ולא היינו משיגים את ההכרה וההסכמה של המעצמות הגדולות שבאומות העולם...

על מה אומרים את ההלל ביום העצמאות? דייקו היטב בדבריו וראו ביאור שלהם בדברים הבאים:

לנתיבות ישראל ח"א (תשל"ט) עמ' קכב

"האי יומא דקא גרים". אומץ-הגבורה ועוז הרוח הזה של אנשי צבוריותנו, אשר נתכנסו ביום ה' אייר בבית-המשכיות בתל-אביב והודיעו אל מרחבי העולם כולו וממשלותיו כי קמה מדינת ישראל, ואלה סברו וקיבלו ברצון ובחיוב וכגל של אגוזים המשיכו לסדר הכרה, התקרבות ויחסים - אחד הוא עם רוח הגבורה הנשגבה של גיבורי צבאותינו קדושינו, לכל פלגותיהם, מוסרי נפשותיהם הטהורות על קדושת ד' וארצו ועמו ותורתו, אחד הוא מתוך המקור האחד של אזור ישראל בגבורה ועוטר בתפארה, המוליכו קוממיות לחרות עולם ומחזדש ימיו כקדם בתשובת נחלתו וחזרת שכירתו. אומץ-הגבורה הזה, במסירות הנפש ובהתמסרות הרוח, אשר הפיח בתוכנו אלהי אבותינו קורא

דורותנו, הוא הנהו יסודם ושרשם של כל הניסים והנפלאות אשר בהתגלותו זאת עלינו בהגיעו אותנו אל זמננו זה ואל קיומנו זה.

על דברי הגמרא בבא מציעא ק"ו, כי הצלת רועה את הצאן מן הזאב ומן הארי חשובה היא בתור נס כמו גם מה שנאמר בדויד שהכה את הארי ואת הדוב להצלת צאנו, מבואר בתוספות שם כי זהו "ברוח הגבורה והדעת להלחם" שבא עליו במצבו זה; מבואר כי "רוח הגבורה והדעת" המתגלה באדם, להתגבר על כוחות המשחיתים ומתנגדים לקיומו, הוא נס המופיע ממרומים, בכוח הדחיפה הרוחנית העליונה והפנימית, העושה את ההתעוררות וההתאמצות ואת ההתחכמות וההתגברות לתנופת ההצלה והתקומה. ואם כך הוא במעשה הצלה וישועה של דויד, במרעית צאנו הפרטית, בטרם היותו מלך ישראל, ומזה נמשכת הגדרה זו גם לכל מצב כזה של אדם פרטי, - על-אחת-כמה-וכמה בענין כלל-ישראל ומהלך ישועתו ומעשה הצלתו ותקומתו, שהננו באים כאן במגע ישיר וברור וגלוי, "ברוח הגבורה והדעת" המופיע עלינו, גם בניסא רבא וגם בניסא זוטא ומנצחנו בנגינותיו.

מהו החידוש הדתי המצוי ברעיון זה? האם הוא חייב להיות מנוסח בשפה דתית? האם הוא יכול להיות גם רעיון חילוני? ומה ההבדל?

הרב צבי יהודה הכהן קוק (מכונה גם הרצי"ה; 1891 - 1982) היה ראש ישיבת מרכז הרב וממנהיגי הרוחניים של הציונות הדתית. בנו ותלמידו של הרב אברהם יצחק הכהן קוק. לנתיבות ישראל הוא אסופת מאמרים שלו.

2. השינוי המרחבי

תחום נוסף של שינוי הוא זירת הפעילות היהודית - ובלון מדוייקת יותר: זירת הפעילות הערכית.

ברכות דף א

אמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא מיום שחרב בית המקדש אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד.

מה קרה עם החורבן? מה משמעו של דבר? ראו את הצעת המהר"ל.

מהר"ל תפארת ישראל

וביאור זה כי אין להקדוש ברוך הוא בעולם הגשמי באשר הגשמי נבדל מן הקדוש ברוך הוא ואין ראוי שיאמר בדבר רוחני שהוא גשמי והדבר אשר הוא להקדוש ברוך הוא הוא ארבע אמות של הלכה, פירוש ההלכה הם דברי תורה שהם באמת כך פירושם לא יטו ימין ושמאל מן האמת ולפיכך נקרא הלכה שההולך בדרך אינו נוטה מן הישר לא לימין ולא לשמאל כך דבר הלכה אינו נוטה מנקודת האמת... כי דברים הגשמיים הם רחוקים מן השם יתברך. וכאשר חרב בית המקדש בעונינו אין לו להקדוש ברוך הוא אלא ארבע אמות של הלכה כי ההלכה הוא הדרך אשר הוא האמת בעצמו בלי נטיה מן האמת כלל ולכן יש אל ההלכה משפט האמצעי לגמרי... אשר האמצעי אין לו רוחק אשר הרוחק מתיחס אל הגשמי... ההלכה היא השכל הפשוט לגמרי אין לו שום התיחסות אל הגשמי. אבל דבר שאינו הלכה כיון שאינו שכל גמור יש לו התיחסות אל הגשמי...

אם כן מהי המהפכה – השינוי התודעתי של מדינת ישראל? ראו את הפיאסקו של בית המדרש הברסלבי:

ימי מזהרנ"ת ח"ב

ואח"כ סמוך אחר שאמר התרה הנ"ל שאלתי אותו ז"ל: מה כוונתכם בזה שאמרתם שהעיקר הוא ארץ ישראל? וגער עלי וענה ואמר: כוונתי כפשוטו את ארץ ישראל הזאת עם אלו הבתים... היינו שכל כוונתי כפשוטו שצריך כל איש ישראל לבוא לארץ ישראל הגשמי הזה שמיושב באלו הבתים והחצרות העומדים שם בצפת ובטבריא ובשאר מקומות ארץ ישראל. כי כל המצוות צריכין לעשות כפשוטו דייקא ואי אפשר לזכות אל הקדושה כי אם על ידי ארץ ישראל הזו הידועה לנו שישיראל נוסעים לשם. והנה הבנתי שרצונו בפשיטות שנבוא כולנו לארץ ישראל, וגם כמה פעמים דיבר עמנו בשיחותיו הקדושים ועשה לנו חשק לארץ ישראל והודיע לנו שהוא דבר קל לבוא לארץ ישראל, ואי צריכים הוצאה רבה כמו שסבורים העולם, ושאנו סוכן כמו שסבורין העולם, ומכתלי דבריו הבנתי שרצונו שנהיה בארץ ישראל... ואם נרצה נוכל לבוא לארץ ישראל. שימו לב – מה כל כך קשה? מה החידוש הגדול ומה רצה ר' נחמן? ראו משל מעולמו של החת"ס [בביאורו לתורה]

ואספת דגנך... משום מות ישוב ארץ ישראל... ולא לבד עבות הקרקע, אלא לימוד כל האמונות [ומדעים – ע"ק], משום ישוב וכבוד ארץ ישראל, שלא יאמרו לא נמצא בכל ארץ ישראל סנדלר ובנאי [ומהנדס תוכנה ונגיד לבנק ישראל – ע"ק] ויביאם מארצות רחוקים.

3. השינוי המדיני

עוד שינוי שלא מרבים לעסוק בו הוא השינוי המעמד המדיני. לכך יש השלכות רבות אחת ובעייתית מהן מוצגת לפניכם. היש בה צדק?

כוזרי מאמר ראשון

(קיג) אמר החבר: רואה אני כי אתה מגנה אותנו על דלותנו ועל רע מצבנו האין טובי אנשי הדתות מתפארים בכמו אלה כך אין הנוצרים מתגאים כי אם במי שאמר האיש אשר הכך בלחי ימינך הושט לו לחי שמאלך ואשר אחז בטליתך תן לו גם חלוקך ומאות בשנים באו עליו ועל בני עדתו וכן על כל ההולכים אחריו בוז ויסורים והרג עד שעלו לגדולה נפלאה ובאלה מתפארים כעת כל בני דתם וכדבר הזה קרה גם למיסד דת האסלם ולחבריו עד אשר נתעלו וגברו אכן רק בהם יתפארו בני דתם וישתבחו לא באותם המלכים אשר גדל

שםם ופרצה מלכותם ונפלאו מרכבותיהם אף אנו יחסנו אל האלוה במצבנו היום קרוב יותר מאשר אלו היתה לנו גדלה בעולם הזה:
 (קיד) אמר הכוזרי: כך היה אמנם הדבר אלו היתה ענותכם דבר אשר בחרתם בו אבל היא אינה כי אם דבר שבהכרח וכאשר תשיג ידכם תהרגו אף אתם בשונאיםכם:
 (קטו) אמר החבר: מצאת מקום כאבי מלך הכוזרים...

חתימת העיון תנסה להפנות את מבטנו אל העתיד – קראו ונסחו: 4. מדינת ישראל לאן?

דוד אוהנה – בן גוריון והאינטלקטואלים

ב-1924 היה בן-גוריון בן 37, זה שנתיים מזכירה הכללי של ההסתדרות, והוא בחן את המדינה היהודית העתידית לא רק במושגים ארגוניים ופוליטיים של הקמת מדינה לאומית, אלא בתכנים מהפכניים של תיקון אדם ותיקון עולם: בארץ-ישראל עתידה לקום חברה חדשה ו"עם חדש". אך אין זה ברור מאילו, שהרי "ציונות היא לא רק בניין ארץ-ישראל. אפשר לבנות את ארץ-ישראל ותקוות ישראל תכוב. אפשר להקים חברה שתהא לקלון. אין קסם בארץ-ישראל. גם שם אפשר להתנוון. יש גם שם סוחרי נשים. אפשר ליצור קני עבדות ערבית שיהיו לזוועה לעם היהודי ולאנושות. לבנות עם יהודי ולחדשו... נחוצה אידיאה מוסרית גדולה". "הציונות היא תנועה משיחית. העם היהודי טיפח חזון גדול ונשגב, חזון אוניברסלי ועולמי, חזון אחרית הימים, חזון הגאולה המשיחית". בן-גוריון ראה ברעיון המשיחי בסיס משותף לבנייתה של האומה הישראלית המתהווה, סדן לחישולה ויעד שלאורו אפשר להציעד הן את העילית הישנה הן את העלייה החדשה. האידיאה המשיחית שימשה מיתוס מגייס המאפשר לקהילות יהודיות שונות לכוון סיפור-על של גלות ותקומה, של פזורה וקוממיות. בחזונו המשיחי החילוני ביקש בן-גוריון לשרטט את קיומם העתידי של הישראלים החדשים לא רק במושגים של המצוי, אלא בערכים של הראוי: חרדתו הגדולה הייתה שחלום דורות של ציביליזציה יהודית עתיקת-יומין, שהעניקה לעולם את המונותאיזם, את האוניברסליות, את הרמב"ם ואת איינשטיין, יתגמד לכדי מבצר צלבני בלב המזרח-התיכון. בן-גוריון חשש שמא תצמח מכל זה אלבניה או ספרטה. בחושיו המדיניים החדים הבין שיש להעניק למדינה הזעירה תודעת סולידריות, ערך מוסף לדימויה העצמי, משקל סגולי שייחד אותה מאומות אחרות, והרגשה של מרכז כובד לעומת התפוצות. החזון שהגה היה מהפכני בכל קנה-מידה: אומה צעירה, ובעצם יישוב דל בתושביו ובאמצעיו, שעתה זה קמו מחורבות החידלון וממאבק על עצמאותם, נושאים על גבם את הבשורה המשיחית לאומות העולם: לא בשורה דתית או לאומית, אלא תודעה עצמית של אוונגרד המפיץ את רעיון האוניברסליזציה של האנושות. בממלכתיות הבן-גוריונית נתלכדו אפוא היסוד הפרטיקולרי-לאומי והיסוד האוניברסלי-משיחי.

באמצע שנות ה-50 יצאו האינטלקטואלים הישראלים מהחצר הקדמית של הממלכתיות והחלו להשמיע את קולם הביקורתי בשיח הציבורי. שאלות של זהות, שנדחו עם הקמת המדינה וקליטת העלייה הגדולה, צפו ועלו עתה. היה זה מרד האינטליגנציה. במוקד הפולמוס בסוגיה המשיחית עמדה חרדתם של האינטלקטואלים מפני החיבור בין רעיון נעלה וסוחף (המשיחיות) לעוצמה פוליטית של המנהיג. האינטלקטואלים זיהו את הסכנות הרובצות לפתחה של משיחיות מדינית החוברת לעוצמה פוליטית. האבות המייסדים הטמינו פצצת זמן בשימוש בשפה המשיחית; האינטלקטואלים של גבעת רם דוגמת גרשם שלום, יעקוב טלמון, נתן רוטנשטרייך ואחרים ביקשו לפרוק את הפצצה בהזדמנות הראשונה שנקרתה בדרכם. קדמו להם האינטלקטואלים האורתודוכסים כמו עקיבא ארנסט סימון, ברוך קורצווייל וישעיהו ליבוביץ', שהזהירו עוד למחרת הקמת המדינה מפני השפה המשיחית המתגלגלת לשפה פוליטית.

מפתח אחרון:

אורות הקדש ח"ג

אין שום ישועה שלמה באמת, כי אם אותה שהנושע פעל להופעתה בפועל ידיו. וזהו יסוד הצדק שבעבודת האדם, רכישת כחות וסידורם, למטרת החיים היותר עליונים ומקודשים. וכשהחיים הכלליים באים לידי מדרגתם הגבוהה, מתעוררים כל הכחות הכלליים, וכל הסביבה העולמית המעשית והרוחנית, הנוגעת בהם, וכל המקורות העליונים, שמהם הם צומחים ועולים, לפעול ולעבוד ביסוד היצירה של הישועה, ישועת הכלל וישועת העולם.